

Олексій Ясь

3 наукової спадщини української діаспори: духовні основи європеїзму та Україна

Янів В. Психологічні основи окциденталізму / Упоряд. д-р Шафовал. -
Мюнхен: УВУ, 1996. - VII, 205 с.

Проблема історичної орієнтації українського суспільства впродовж усього часу її побутування ніколи не була суто науковою проблемою в академічному розумінні останньої, незалежно від ретроспективного, аналітичного чи футуристично-прогностичного спрямування провідної проблематики дослідницьких студій. Взаємообумовленість соціально-політичного та наукового аспектів проблематики, яка певним чином пов'язана з віссю Захід-Схід, на національному терені впливає не тільки з геополітичного становища країни, а й з суперечностей та специфіки її історичного розвитку. Зокрема з поєднання типових проблем «наздоганяючого розвитку», вирішених упродовж XIX-XX ст. багатьма народами (створення й утвердження національної держави, формування громадянського суспільства, інтеграція в світову науку тощо), з модерними проблемами світового поступу постіндустріальної доби. Обидві групи проблем залишаються актуальними для українського суспільства та національної науки і в наш час. За даних передумов розвитку «орієнтаційна проблематика», як і проблема цивілізаційної належності України, досить вільно переходить із наукової сфери в політичну й навпаки, оскільки вони обидві орієнтовані на пріоритетне розв'язання проблем суспільства з наздоганяючим типом розвитку. Такий стан речей зумовлює як полівимірність базових понять і категорій, так і їх вільне витлумачення, оперування та інтерпретацію, в які вкладався і вкладається найрізноманітніший зміст, нерідко залежно від зміни поточної політичної кон'юнктури. Так, упродовж XX ст. формувалися суперечливі складові термінологічної проблеми, яка посіла чільне місце серед наукових студій з «орієнтаційною проблематикою» в різних галузях та дисциплінах української науки. Серед них і студія відомого українського психолога, соціолога, історика, публіциста, поета, довголітнього ректора Українського вільного університету (УВУ) Володимира Янева (1908-1991)¹.

«Психологічні основи окциденталізму» - третя кни-

га, яка побачила світ після смерті автора². Вона започатковує нову серію видань УВУ «Габілітації» і належить до творчої спадщини дослідників на еміграції повоєнної доби (1945-1991), яка ввійшла до наукового обігу в Україні дещо пізніше, ніж студії та матеріали епохи визвольних змагань (1917-1921) і міжвоєнної доби (1922-1939). «Психологічні основи окциденталізму»* - габілітаційна робота Володимира Янева, написана в 1947-1948 рр. «Завданням пред'явленої праці, - зазначає автор, - є дати аналізу поняття Заходу» (с.1). Її вчений опрацьовує з психологічної та культурологічної перспективи, намагаючись окреслити основи європеїзму в світлі духовної кризи 30-40-х років XX ст. Водночас Янів розглядає етнопсихологічні та соціокультурні підстави окциденталізму України, взаємодію, почасти контраверсійність супротивних тенденцій її історичного розвитку, які, на думку автора, знайшли своє відображення у національній характерології українців. Відповідно побудовано й структуру праці, в якій «Захід» розглядається не як історико-географічне поняття, а як феномен європейської духовності, витвір культури та певний тип історичного середовища буття народів.

Студія складається з 12-ти розділів: «I. Проблема Заходу в науці й у житті» (с. 1-7); «II. Психологічна концепція Заходу» (с. 8-21); «III. Методологічні зауваження» (с. 22-28); «IV. Сучасна духовна криза як наслідок волі до влади» (с. 29-43); «V. Вияви волі до влади в духовній ділянці» (с. 44-56); «VI. Контрастивність європейської духовності є впливом її динамізму» (с. 57-62); «VII. Догматизм, трансценденталізм і ідеалізм у християнстві й європейській духовності» (с. 70-89); «VIII. Вияви європейського індивідуалізму» (с. 90-113); «IX. Інтелект - основа ладу» (с. 114-132); «X. Ідеал гармонії» (с. 133-147); «XI. Традиціоналізм, родина й приватна власність» (с. 148-166); «XII. Свята спільнота» (с. 167-176). Є також «Резюме» (с. 177-188) та список використаної літератури (с. 189-192).

Принагідно відзначимо, що в українській історичній думці побутували різні підходи щодо цивілізаційної приналежності України та «орієнтаційної проблемати-

¹ Про автора докладніше див.: Біографічні нотки авторів: Янів Володимир // Зб. на пошану Зенона Кузеля. - Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней, 1962. - С.576; Полонська-Василенко II. Вступне слово // Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії. - Мюнхен, 1970. - С.V-XVI; Зб. на пошану проф. д-ра Володимира Янева. - Мюнхен, 1983. - 1096 с.; Помер проф. В.Янів: (некролог) / Свобода (Джерзі-Сіті). - 1991, 21, 22 листоп.; Осадчий М. В'язниця Володимира Янева та його постава як поета та громадянина // Наук. зб. УВУ. - Мюнхен, 1992. - Т.15. - С.183-196; Horbatch O. Yaniv Volodymyr // Encyclopedia of Ukraine: 5 vols. / Ed. V.Kubijovyc (vols. 1-2), D.Struk (vols. 3-5). - Toronto; Buffalo; London, 1993. - Vol. 5. - P. 742-743;

© Ясь Олексій Васильович, Київ, 1997

Андрусак Т. Володимир Янів // Мала енциклопедія етнодержавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького; ред. Ю.Римаренко та ін. - К., 1996. - С. 909-910.

² Янів В. Між розпачем і надією: Збірка есеїв з мистецтва / Передм. М.Шафовала; графічне оформлення С.Копотюк. - Мюнхен, 1992. - 234 с.; його ж. Нариси до історії української етнопсихології / Матеріали упоряд. д-р М.Шафовал. - Мюнхен, 1993. - VI, 217, XIII с.

* Окциденталізм від лат. occidere - зходити, сходити, тобто частина неба, де заходить сонце; у широкому розумінні - Захід, в інтерпретації Освальда Шпенглера, як використовує автор, - дух Заходу.

ки». М. Костомаров, відзначаючи своєрідні риси «южно-руссів», включав малоросійську територію до східно-європейського комплексу (загальноросійського історичного процесу). В. Антонович вказував на наявність руйнівних впливів у національній історії, які не дозволяли утворити «грунтовну цивілізацію». М. Грушевський зараховував українців до народів західної культури, хоча й зі значними орієнтальними впливами. В. Липинський, С. Томашівський та В. Крупницький розглядали Україну як найдалі висунуту на Схід територію культури європейського Заходу. Л. Окіншевич підкреслював «межове положення» українських земель, розглядаючи Україну як територію «переходового типу», що знаходилася в просторі зіткнення двох цивілізацій. То ж не дивно, що культурологічна та психологічна проблематика праці В. Янева ідейно споріднена як з тогочасними історичними студіями, так й з історіографічною спадщиною. Тому запропоноване формулювання проблеми логічно підводить автора до визначення основних історичних чинників європейської духовності, зокрема стосовно ролі впливу античного та християнського світу на її формування. Саме в ньому дослідник вбачає джерело європейського традиціоналізму як основи історичного буття. «Європейський традиціоналізм, - зазначає В. Янів, - є причиною того, що історія «Європи» чи «Заходу» має вже понад дві з половиною тисячі років. В культурі минувшини слід, врешті, шукати ролі історичних факторів для формування сучасної державності, що ми вже не раз підмічували в цій праці, говорячи, зокрема, про ролі античності й християнізму» (с. 150). На думку автора, саме традиціоналізм і спричинився до формування основних елементів європейської духовності, як-то: динамізм, догматизм, трансценденталізм та ідеалізм (с. 76-77). Такий підхід дозволяє дослідникові порушити проблему «границь духовної Європи» шляхом порівняльного аналізу зі Сходом, Америкою та Росією під різними аспек-

тами: суспільний устрій, соціальна структура й формування індивідуальності, система цінностей, етично-релігійні чинники духовного життя та світосприйняття, співвідношення інтроверсії та екстроверсії у духовності, творча й деструктивна функція націоналізму, проблема культурно-побутової гомогенності нації, егалітарна й елітарна тенденції з перспективи соціальної диференціації, раціоналізм і егоцентризм у національній психіці тощо. Підводячи підсумок огляду проблематики, автор відзначає: «...термінологічні уточнення довели до ствердження, що проблема Заходу - це проблема духовності західноєвропейської людини» (с. 177). Щодо України, то, на думку В. Янева, її вибір, її орієнтація залежить від з'ясування первнів національної культури, зокрема від відповіді на питання: «чи ідеал вічної Європи є нашим ідеалом, чи ні?» (с. 188).

Час, коли писалася праця, наклав на неї виразний відбиток як у системі аргументації, так і в аналізі та інтерпретації тодішніх тенденцій світового розвитку, наприклад, «російського післанцтва» (радянського месіанізму) як тотального протиборства Окциденту та Орієнту у знівеченій війною Європі та інших чинників історичного процесу. Для українського читача праця цікава не тільки відтворенням тогочасної духовної атмосфери, основних тенденцій розвитку суспільної думки під знаком «присмерку Європи» та повоєнних метаморфоз біполярного світу, а й тим, що проблеми, порушені автором у «знятому вигляді», побутують і нині. Не останнє місце серед них займає і проблема цивілізаційної незалежності України, її духовної самобутності у «вічному ідеалі європейської гармонії», привабливому і, здавалося б, такому недосяжному для нашого сучасника в нинішню суперечливу та руйнівну епоху. Сподіваємося, що ознайомлення зі студією В. Янева спричиниться до новітніх роздумів з перспективи майже півстолітнього історичного досвіду.